

УДК 82.0

Ю.О. Чирка

**РОЛЬ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
В СТРУКТУРІ П'ЄСИ Л. ФЕЙХТВАНГЕРА «МИР»**

Особливістю творчості Ліона Фейхтвангера є специфічне використання історичного матеріалу для відображення протиріч сучасного йому суспільства. Письменник модернізує події минулого, проводячи історичні аналогії та вирішуючи у своїх творах тим самим актуальні проблеми сучасності. Історичний матеріал використовується як художній засіб, що допомагає митцю більш наочно та яскраво довести до читача головну думку своїх творів та підкреслити її актуальність та важливість. Ця специфіка творчості письменника впливає на будову й інтерпретацію його творів.

На своєрідність поєднання у творчості Л. Фейхтвангера історії та сучасності вказували у своїх дослідженнях такі науковці, як Н.Н. Рачинська у книзі «Лион Фейхтвангер (1884–1958)» (1965)[5], Б.Л. Сучков у монографії «Лики времени» (1969)[6], Т.С. Ніколаєва у праці «Разум против варварства. Антифашистский роман Лиона Фейхтвангера 30–40-х годов» (1972)[4], Н.С. Лейтесу дослідженні «Немецкий роман 1918–1945 годов (эволюция жанра)» (1975)[3], Д.В. Затонський у книзі «Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы» (1988)[1], І.Т. Ізотов у монографії «Ранние исторические романы Лиона Фейхтвангера» (2010)[2]. Кожен дослідник, хоча і висловлює у своїй праці власне сприйняття даного аспекту творчості Л. Фейхтвангера, наголошує на його важливості в розумінні ідейно-сміслового змісту художніх творів німецького письменника. Так, дослідниця Н.Н. Рачинська вказує, що зображення минулого у творах Л. Фейхтвангера не є самоціллю, а лише засобом вираження сучасного йому часу. Хоча іноді незвичне використання письменником історії дослідниця і називає хибним, вона стверджує: «Это убеждение писатель сохранил на протяжении всего творческого пути, и его надо иметь ввиду, анализируя любой его исторический роман» [5, с. 19]. Розглядаючи історичні погляди Л. Фейхтвангера, автор монографії І.Т. Ізотов вказує на таку характерну рису його художнього методу: «Исторический материал должен привлекаться в качестве параллели к событиям современности, а не для изучения прошлого самого по себе и установления генетической связи его с настоящим» [2, с. 20].

Але варто зазначити, що, не дивлячись на наявність праць, що визнають незвичне використання історичного матеріалу у творах Л. Фейхтвангера, практично відсутні праці, які б глибоко і детально досліджували, яким чином досягається поєднання двох зовсім різних епох у межах одного твору, як це впливає на цілісну будову твору та розкриття головних його ідей.

Мета запропонованої статті – розглянути на прикладі п'єси Л. Фейхтвангера «Мир» більш детально специфіку організації творів письменника у зв'язку з використанням ним історичного фону

для зображення подій сучасності. Заради досягнення означеної мети необхідно, насамперед, дослідити особливості організації історичного матеріалу в межах художнього твору, охарактеризувати основні властивості художнього простору та часу, виявити взаємозв'язок просторово-часової організації п'єси та архітектонічної будови твору.

Об'єктом нашого дослідження стала п'єса Л. Фейхтвангера «Мир» (1918), що є тематичною варіацією комедій Аристофана «Ахарняне» (425 до н. е.) та «Мир» (421 до н. е.). Це один з ранніх творів німецького письменника, що починав свою діяльність як театральний критик та драматург. І хоча п'єси митця і не мали великого успіху, в них вже можна простежити типові для творчості Л. Фейхтвангера риси організації простору та часу, що допомагають письменнику, використовуючи історичний матеріал як один з головних художніх засобів, розкрити основні протиріччя сучасності та підкорити цій ідеї зміст та форму твору.

П'єса «Мир» Л. Фейхтвангера передає антивоєнні настрої письменника під час Першої світової війни, який одним із перших виступає проти надмірного патріотизму німців та проти війни взагалі. Цими настроями п'єса митця є близькою до комедій давньогрецького письменника, який в своїх творах також торкається питань миру, боротьби за мир та заперечення війни. Беручи за основу сюжет давньогрецької комедії «Ахарняне», де зображуються реальні історичні події, Л. Фейхтвангер переробляє його за своїм задумом, проводячи паралелі між подіями Стародавньої Греції та подіями у Німеччині під час Першої світової війни. В цьому питанні можна погодитись з думкою І.Т. Изотова, який справедливо зазначає: «Образы в романе приобретают двузначность. С одной стороны, они выполняют в романе свою прямую функцию как исторические персонажи, с другой стороны, они отраженным светом освещают современность, отвечая на ее злободневнейшие вопросы» [2, с. 20].

Вже на початку твору письменник дає вказівку на особливості просторово-часової організації п'єси, яка і вибудовує архітектоніку твору. Автор повідомляє, що дія відбувається під час Пелопоннеської війни в Афінах під час свят Канн у лютому місяці. При цьому

вказується дата не подій війни, а дата виходу комедії Аристофана «Ахарняне» на сцені. Цією ремаркою Л. Фейхтвангер натякає читачу, що за основу п'єси береться сюжет вказаної комедії про найбільшу в Стародавній Греції війну. Події цієї війни є аналогічними до подій сучасності, доля якої дуже турбувала на той час письменника. Автор проводить паралелі між Пелопоннеською війною V століття до нашої ери та Першою світовою війною початку XX століття.

Саме вказівка «на свято Канн» переносить читача в Німеччину часів імперіалістичної війни початку XX століття. «Канни» – це ряд статей німецького воєнного діяча та воєнного теоретика генерал-фельдмаршала А. Шліффена, об'єднаних темою підготовки війни. Саме ім'я цього діяча було пов'язано з німецьким планом боротьби на два фронти проти Франції та Росії під час Першої світової війни. За цим планом передбачалось однією генеральною битвою досягнути ганнібалівських Канн, тобто успіху, якого здобув Ганнібал у війні проти римлян тактикою подвійного охопту. Ця тактика стала одним з класичних прикладів тактичної майстерності в військовій історії, якої прагнуть досягнути полководці після Ганнібала.

Тактика «Канн» стала воєнною стратегією та керівною ідеєю також німецького головнокомандування під час Першої світової війни. Сутність цієї ідеї полягала в тому, що озброєна боротьба людства повинна була стати справжнім інстинктом соціального життя німців. Метою стратегії «Канн» було оточення та повне знищення військ ворога, а головною якістю солдат повинна була бути моральна підготовка до війни та розуміння, що війна – це національна справа. І саме у лютому 1915 року (рік, коли була написана п'єса Л. Фейхтвангера «Мир») німецька армія завдяки своїй тактиці мала деякий час успіхи на Східно-прусьському фронті над російськими військами.

Таким чином, у творі дається, з одного боку, конкретна прив'язка до подій у Стародавній Греції, які є фоном для висвітлення проблем у Німеччині під час Першої світової війни. З іншого боку, давньогрецькі події постають як історичні аналоги подій імперіалістичної війни та допомагають змалювати їх більш яскраво та наочно. Змалювані автором історичні паралелі активізують асоціативне мис-

лення читача, примушуючи більш глибоко зануритися в проблеми тогочасної Німеччини.

Характеризуючись конкретністю, художній час і простір п'єси взаємодіють та переходять у абстрактний час і простір. Автор не просто зіставляє події двох історичних епох, він підкреслює актуальність та важливість теми твору для людства в ці зовсім різні та далекі одна від одної історичні епохи. Створюється єдиний абстрактний простір або універсальна модель буття, де найвічнішою та найголовнішою для людини є тільки проблема миру, яку висуває Л. Фейхтвангер вже в назві п'єси. Митець підкреслює позачасовість та позапросторовість розглянутої теми. У зв'язку з цим можна зробити висновок про головну ідею п'єси, яка висловлюється словами хору селян і міщан, чоловіків і жінок, молодих та старих:

Как мирное время радостно

Афинянам со спартанцами.

И как пировать тут сладостно

С лихими, веселыми танцами.

Проклята будь ты во все времена,

Грозная, грязная гидра-война... [7, с. 103].

У творі підіймається у зв'язку з темою та ідеєю твору соціокультурна проблематика: проблема безглуздість війни, за рахунок якої бажають збагатитися політики та військові. Так докоряє полководцю Ламаху головний герой п'єси Дікеополь:

Да, я не прятался в кусты,

Не льстил воинственным бандитам,

Кому война – статья доходная,

Не стал пузатым паразитом,

Богатство не съедал народное... [7, с. 90].

Вже на початку твору з монологу Дікеополя ми розуміємо страждання звичайних людей:

На рынок прежде я носил корзины

Своих плодов. А вот теперь в Афины

Я выгнан неприятелем

И сам стал покупателем.

Сюда пришлось бежать мне от врага,
Товары покупать втридорога...[7, с. 70].

Автор підкреслює незначність причин війни, висміює надмірну завзятість її прихильників та недалекоглядність людей, які, піддаючись провокаціям та закликам політиків-демагогів, беруться за зброю. Л. Фейхтвангер так характеризує народ, що йде за поширювачами ідей війни:

Я знаю нашу публику – она
Тупа, глупа и самовлюблена.
Ведь если будешь говорить с ней честно
Одобришь в чем-нибудь ее врага
И скажешь о друзьях не слишком лестно,
Она тебя поднимет на рога...[7, с. 83-84].

Такі епітети підбирає письменник для зображення супротивників мирного договору з ворогом:

Чудовищно нахальные,
Страсть как национальные,
Патриотизмом дышащие,
Ненавистью пышущие... [7, с. 77].

Характеризуючи часову організацію твору, можна сказати, що вказівок про часовий перебіг подій взагалі не подається. Навіть мир, заключення якого є головною метою головного героя, зображується як щось матеріальне та досить буденне – просто як пляшка вина. Це знов підтверджує універсальність ідеї миру для всього людства та намагання автора показати, що шлях здобуття його є досить простим та доступним для кожної людини. Так описує свій здобутий мир Дікеополь:

Подобного вина у смертных нет,
Ведь это смесь амброзии с нектаром.
Оно не пахнет пушкой и призывом,
А пахнет миром, свежим и счастливым.
В нем нет и привкуса мобилизации,
В нем привкус мира для блаженной нации[7, с. 78].

Інтенсивність художнього часу зменшена, що пов'язано з метою автора зупинитися детальніше на справжніх причинах війни та на

головній ідеї миру: довести його переваги у суспільстві та у житті кожної людини, прославити мирне існування людства. Письменник переслідує мету привести читача до висновку, який зробив Дікеополь після виступу посла на народних зборах:

Немало мы слышали всякой чуши.
Пускай посол, болтун и крючкотвор,
Собранью граждан порет сущий вздор,
Вы слушайте его, развесив уши,
А я желаю прекратить войну
И по-другому действовать начну [7, с. 72].

Знижена інтенсивність художнього часу поєднується з підвищеною насиченістю простору. Про це можна зробити висновок з великої кількості дійових осіб (афінський землероб Дікеополь, полководець Ламах, інспектор продовольчих товарів та донощик Нікарх, беотійський купець, глашатаї, дипломат і посол в Персії, афінський селянин, дружка нареченого, фабрикант кос, торговець зброєю, слуга Ламаха, Амфітей, Лже-Артаб, син Ламаха, хор, що складається з селян-ахарнян, інших селян, мешканців міста та жінок, жінка, діти та раби Дікеополя, раби Ламаха, другий дипломат, раб беотійського купця, подружка нареченої, два торговця зброєю, притани, мешканці міста та дві дівки, народ), назв зброї та військового спорядження (дубина, щит і меч, сокира гільйотина, ніж, панцир, спис, шолом, кольчуга, запалювальний гніт, мундир, гармати для морського флоту, кулі, кулемети), продовольчих товарів та страв (вино, жарке, пиріг, оливки, дрозди, смажений бекас, заяче м'ясо, паштети, шпик, вугри, бобри, куниця, апельсини, мука, мигдаль, джем, крем, сир). Докладно описуються усі товари, що представляє купець на продаж Дікеополю:

Все, чем Фивы богаты: горох и цветную капусту,
Мяту, горчицу, скворцов, уток, а также ежей,
Чаяк, цесарок, а также гусей, перепелок, бекасов,
Белок, а также бобров, кошек, угрей и куниц [7, с. 95].

П'єса багата на опис картин мирного існування людини та пісень на честь богині миру Ейрени. Так описується підготовка Дікеополя до святкування заключення ним миру:

Украсьте дом гирляндами, венками,
Пусть в очаге запылывает пламя.
Несите все – муку, вино, миндаль.
Для праздника мне ничего не жаль.
Сегодня каждый гость любим и дорог.
На вертел – перепелок и тетерок [7, с. 105].

Використання художніх деталей у драмі також підкорюється головній меті автора звернути увагу читача саме на актуальні події сучасності. Ці художні деталі є мікрообразом більш крупного образу – образу сучасної автору Німеччини. Такі зовнішні деталі як «мундир» [7, с. 70], «дипломат» [7, с. 73], «начальник генштаба» [7, с. 74], «пушки» [7, с. 78], «полиция» [7, с. 101] малюють нам суспільство під час Першої світової війни. Це реалії, що виникли значно пізніше, ніж події у Стародавній Греції, і підкреслюють гру автора з часом і простором у творі.

Художній простір п'єси Л. Фейхтвангера «Мир», як це і властиво драматичним творам, є обмеженим. Дія відбувається на площі, де знаходиться будинок Дікеополя та будинок Ламаха. Це зумовлює головний конфлікт твору – конфлікт між політичною та військовою верхівкою, що бажає тільки збагатитися за рахунок війни, та народом, що страждає під час війни від голоду та злиднів. Такі рядки з п'єси Л. Фейхтвангера впевнюють нас в цьому:

Посол
Условия, правда, были хороши
Шатры, ковры, подушки пуховые...
Дикеополь
А в это время нас кусали вши,
От голода мы пухли, чуть живые [7, с. 73].

Розвитком конфлікту обумовлена композиція п'єси. Головним прийомом її є протиставлення образу Дікеополя, який є представником афінських землеробів, що втратили під час війни свої ділянки й бажають тільки її закінчення, та образу воєнного полководця Ламаха, основний девіз якого виражений словами:

Нет, к партии другой я не примкну.

В политике тверды мои воззрения.
 По-прежнему стою я за войну.
 До полного врагов уничтожения.
 Я тыловых не испугаюсь крыс,
 Lexmihī Mars [я повинуюсь Марсу (лат.)] – навеки мой девиз...
 [7, с. 91-92].

Митець не просто протиставляє ці два образи, він словами Дікеополя висміює та іронізує над Ламахом, що наганяє страх своїм виглядом та обладунками:

Со шлема, Ламах, дай перо мне.
(Ламах витаскивает ему перо из султана)
 Ой, братцы, я попал в беду!
 Ой, поддержите, упаду!
 Едва на шлем взгляну немножечко,
 Как сразу же мутит под ложечкой!
(Щекочет пером себе горло)[7, с. 89].

П'еса просякнута пафосом іронії, що виражає заперечення письменником війни та відношення автора до усіх її прихильників. Іронічний пафос п'еси вказується вже в оригінальній назві твору «Мир. Бурлескна п'еса» («Friede. Einburleskes Spiel»), що передбачає пародіювання та викладання якогось серйозного змісту блазнівською мовою та стилістичними засобами, що не відповідають йому. В цьому плані особливо цікавим є використання антитези, що підкреслює іронічний пафос твору:

Ламах
 Раб, принеси мне меч и шлем!
 Дикеополь
 Мне – заливное, джем и крем!
 Ламах
 Эй, мне копые и скакуна!
 Дикеополь
 Эй, вертел мне для каплуна!.. [7, с. 112].

Таким чином, маючи на меті унаочнити сприйняття читачем важливих та актуальних проблем свого суспільства через історичні

паралелі з іншою епохою, письменник підкорює цій меті просторово-часову організацію п'єси. Художній простір і час стає головним засобом створення оповіді, що відображає задум письменника та веде читача шляхом розуміння головних ідей і проблем твору.

Торкаючись такої актуальної теми для Л. Фейхтвангера, як використання історичного матеріалу в творі та його просторово-часова організація, можна погодитись з думкою про важливість цього аспекту для розуміння спадщини митця. Перспективами наших подальших наукових розвідок є дослідження просторово-часової організації історичних романів німецького письменника та художнього методу об'єднання їх у трилогії, що є важливим етапом на шляху інтерпретації та поглибленого розуміння ідейно-сміслового змісту творів.

Література

1. Затонский Д. «Историческая комедия», или Романы Лиона Фейхтвангера / Д. Затонский // Затонский Д. Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы. – М.: Сов. писатель, 1988. – С. 271-312.
2. Изотов И.Т. Ранние исторические романы Лиона Фейхтвангера: [монография] / И.Т. Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2010. – 160 с.
3. Лейтес Н.С. Немецкий роман 1918–1945 годов (эволюция жанра) / Н.С. Лейтес. – Пермь: Перм. ун-т, 1975. – 324 с.
4. Николаева Т.С. Разум против варварства. Антифашистский роман Лиона Фейхтвангера 30–40-х годов / Т.С. Николаева. – Саратов: Изд.-во Саратов. ун-та, 1972. – 212 с.
5. Рачинская Н.Н. Лион Фейхтвангер (1884–1958) / Н.Н. Рачинская. – М.: Высш. шк., 1965. – 84 с.
6. Сучков Б. Лион Фейхтвангер (1884–1958) / Б. Сучков // Сучков Б. Лики времени: Ф. Кафка, С. Цвейг, Г. Фаллада, Л. Фейхтвангер, Т. Манн. – М.: Худож. лит., 1969. – С. 231-344.
7. Фейхтвангер Л. Мир / Л. Фейхтвангер // Фейхтвангер Л. Собр.соч.: В 12 т. Том 1. – М.: Худож. лит., 1963. – С. 67-124.

Анотація

Ю.О. Чирка. Роль просторово-часової організації в структурі п'єси Л. Фейхтвангера «Мир».

В статті робиться спроба простежити таку типову рису творів Ліона Фейхтвангера, як змалювання актуальних проблем сучасної йому Німеччини через історичні аналогії та паралелі. Досліджуються особливості просторово-часової організації п'єси «Мир», що стає головним засобом створення оповіді. Автор розкриває, яким чином досягається поєднання двох зовсім різних епох у межах одного твору, як характерні властивості часу та простору допомагають глибше зрозуміти проблематику п'єси, розкрити головні її ідеї, як організація простору відображає і обумовлює композицію твору. В результаті дослідження робиться висновок про важливість розуміння специфіки використання історичного матеріалу у творчості Л. Фейхтвангера, що є організуючою ланкою у побудові його творів.

Ключові слова: німецька література, драма, композиційна структура твору, художній час, художній простір.

Аннотация

Ю.А. Чирка. Роль пространственно-временной организации в структуре пьесы Л. Фейхтвангера «Мир».

В статье делается попытка проследить такую типичную черту произведений Лиона Фейхтвангера, как изображение актуальных проблем современной ему Германии через исторические аналогии и параллели. Исследуются особенности пространственно-временной организации пьесы «Мир», которая становится главным средством создания повествования. Автор раскрывает, каким образом достигается объединение двух совсем разных эпох в пределах одного произведения, как характерные свойства времени и пространства помогают глубже понять проблематику пьесы, раскрыть главные её идеи, как организация пространства отображает и обуславливает композицию произведения. В результате исследования делается вывод о важности понимания специфики использования исторического материала в творчестве Л. Фейхтвангера, которая является организующим звеном в построении его произведений.

Ключевые слова: немецкая литература, драма, композиционная структура произведения, художественное время, художественное пространство.

Annotation

Y.A. Chirka. The role of the spatio-temporal organization in the structure of L. Feuchtwanger's play «Peace».

In the article an attempt to study such a typical feature of L. Feuchtwanger's literary works as a depiction of Germany's essential problems of his time through historical analogies and parallels is made. The features of the spatio-temporal organization of the play «Peace» which becomes the main tool for creating of the narration are investigated. The author reveals the way how the union of two absolutely different eras within a single literary work is reached, the way how specific properties of time and space help to understand more deeply the issue of the play, reveal its major ideas, the way how the organization of space displays and stipulates the literary work's composition. As a result of the investigation the conclusion about the importance of understanding the specifics of use of a historical material in L. Feuchtwanger's creative work which is an organizing link to the structure of his literary works is made.

Key words: German Literature, drama, composite structure of literary work, art time, art space.